

Nr. 29

SPICUIRI MARINE
IN
POEZIA EMINESCIANĂ

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA ATENEUL ROMÂN ÎN ZIUA DE 8 MARTIE 1942

DE

I. GR. PERIEȚEANU

BUCUREȘTI

TIP. „UNIVERSUL“ S. A. R. — STR. BREZOIANU Nr. 23-25

1943

Nr. 29

SPICUIRI MARINE
IN
POEZIA EMINESCIANĂ

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA ATENEUL ROMÂN ÎN ZIUA DE 8 MARTIE 1942

DE

I. GR. PERIEȚEANU

BUCUREȘTI

TIP. „UNIVERSUL” S. A. R. — STR. BREZOIANU Nr 23-25

1943

Se afirmă, în genere, că Eminescu n'a cântat marea, ca și cum cantitatea versurilor, singură, ar determina existența unui ecou marin în sufletul care a cuprins plenitudinea frumuseții și a lumii.

Poetul este cutia de rezonanță a naturii.

Deși persoanele sensibile reverberează, uneori, jocul imaginilor, doar poetul știe să grupeze această diversitate individualizată, a fiecăruia, în unitatea emoțională a operei de artă. Frumusețea, oricărui domeniu ar aparține, nu poate rămâne în afara conceptului creației, chiar dacă un anume aspect ar indica altcum primatul conștiinței artistului. De aceea, considerând evoluția unei opere dintr'un punct de vedere bine determinat, cum e cazul de față, puțin interesează unde și când apar osebitele aspecte ce ne preocupă în special.

Și pentru că imaginea este prima formulă a emoției artistice, mai înainte de a păși la analiza marinelor, e necesar și cu totul interesant să ne oprim, fugărnice, respirând, ici și colo, celebrele stihuri, spre a deosebi, în înflorirea neegalată a poeziei eminesciene, buchetul de mirese tari al mării eterne.

Regretăm numai că, deocamdată, însemnările noastre trebuie să se limiteze la poeziile tipărite în timpul vieții, astfel cum ni le prezintă volumul întâi, apărut în 1939, din magnifica ediție critică a poetului Perpessicius, în curs de tipărire la Fundațiile Culturale Regale, afară de unele postume, pentru cari am utilizat editia Constantin Botez, apărută în 1933 la Cultura Națională. În editia Botez, poeziile lui Eminescu sunt împărțite în cinci grupe, după ordinea strict cronologică a publicării lor. Grupa IV este alcătuită din șase poezii, tipărite după moartea poetului, între 1889—1902. Cum *Scrisoarea V*

(Dalila), a apărut, însă pentru întâia oară în *Epoca Ilustrată* din 1 Ianuarie 1886, ediția Perpessicius o înglobează ciclului poeziilor tipărite în timpul vieții poetului. Rămân, așa dar, cinci postume: *Stelele 'n cer, Oricâte stele, După ce atâta vreme, Apari să dai lumină și Dintre sute de catarge*. Vom vedea mai departe că numai una din ele, *După ce atâta vreme*, n'are nici un contact cu marea.

Prin caleidoscopica înșiruire a imaginelor, se poate urmări cum, dela vehicularea comparativă, metafora se ridică până la concepția plină de sensuri a imaginii cretoare. Vieața se leagă, pe nebanuite căi și în mod indisolubil, de irealitatea pe care poetul o îndrăgește, ca singura permanență a modului său de a fi și, de cele mai multe ori, a lumii însăși. Imaginea, peste oglindire, e o transpunere întregită de temperamentul artistului, așa precum toate lucrurile sunt, în definitiv, ceea ce reprezintă ele însele, dar și ceea ce credem noi despre ele. Iar adevărul nu-i decât echilibrul dintre imagine și realitate, adică echivalentul așa numitei intuiții, care aparține poeziei, chiar atunci când e vorba de matematica pură.

Găsim, la Eminescu, versuri quintesențiale, în cari se cuprinde marea, precum într'o iconiță se resfrânge cerul și vieața de dincolo de moarte a sufletului creștin.

Scrise sub influența romantismului german și pline de erotismul suav al tinereții, primele poezii ale marelui nostru liric se raportă la valoarea sensorială a imaginelor:

Ca Eol ce sboară prin valuri și țipă

Mugarul ușor

Nechiază, s'aruncă de spintecă 'n pripă

Al neurei flor

(*O călătorie în zori*, 1866, VII, XVI)

Așa maramar pe mare îmblând.

Izbiți de talazuri, furtune,

Izbiți de orcanul ghețos și urlând.

Speranța îi face de uită de vânt

Și speră la timpuri mai bune.

(*Speranța*, 1866, VII)

Sublim e însă cântul când țipă și ea'n goană

Tulazurile negre ce turbă, se răstoarnă.

Și spumegă ca furii și urlă 'ngrozitor.

(*La Heliade*, 1866, III, 4—6)

În marginea citatelor versuri, remarcăm puternicul efect dinamic obținut prin întrebuintarea comparațiilor marine.

Dar, curând, imaginea instealează arderea emoției:

*Ostirile-i alungă în spaimă înghetată.
Cu sufletu 'n ruină un rege-asirian,
Cum stâncilor aruncă durerea-i inspumată
Gemândul uragan*

În ocean se'mbată pe-al valurilor joc

Iubesc precum iubește pe-o albă vijelie

În ocean de foc.

(*Amorul unei marmure*, 1868, 1; III; 1; VII 3—4)

încât putem spune că asistăm la umanizarea jocului imagistic.

Submanuscrisele Elena și Marta, astfel intitulate și publicate pentru întâia oară în întregimea lor în ediția Perpessicius, înnumără, primul 6 și celălalt 39 poeme, prescrise de Eminescu în 1867 și 1869—1870, conținând versuri și chiar bucăți exclusiv închinată mării. Din s. ms.-ul *Elena* menționăm terțenele poeziei *Serata*, ce s'ar putea intitula *Cântecul Ondinei*. Din s. ms.-ul *Marta* poemele: *Unda spumă*, *Când marea...*, *Cine-i* (din drama „*Steaua Mării*“) și *Lida*, ultima fiind o ușoară reminiscență heiniană. Toate au o valoare mai mult documentară și întrucât ne interesează, fiind reluate în parte în poemele definitive, trecem fără a insista asupra lor.

Se cuvine relevat rolul special al imaginii marine, în poemele din și după 1870:

*Când privesc zilele de-aur a scripturilor române,
Mă cufund ca într'o mare de visări dulci și senine*

Sau văd nopți ce 'ntind deasupra-mi oceanele de stele

Visul apelor adânce și a stâncilor cărunte

Noi cârpim cerul cu stele, noi mănjim marea cu valuri

Rămâneți dar cu bine, sânte firi vizionare.

Ce făceați valul să cânte, ce puneați steaua să sboare.

(*Epigonii*, 1870, I, 1: 2, 4; XIV, 2; XIX, 1—2).

Pentru a distinge și mai mult strălucirea trecutului, poetul se referă, după bine cunoscutul procedeu romantic, la nesiguranța și materialitatea concepției prezentului. Dacă urmărim tehnica ce pune în valoare imaginile de contrast, rămânem uimiți de marile efecte realizate de poet, prin jocul, paralel, al aspectelor pozitive și negative, de-alungul aceluiași imagini. Cerului cârpit cu stele și mării mânjite cu valuri, ca valori improvizate, după ce stabilise, încă dela început, platforma ideologică a poemului: marea de visări dulci și senine sau noaptea oceanelor de stele, poetul le opune, ca valori idealizate, eunitia valului sonor și luminosul sbor al mișcărilor astrale. Tendința critică a poemului rezultă, astfel, din chiar echilibrul acestor aspecte, meșteșugit grupate și adăugând, tonului vădit polemic, atmosfera de vis în care se scaldă și întinerește frumusețea versului.

Intre 1870—1872, Eminescu lucra la o poemă ciclică a succesiunii măririlor și decăderilor, intitulată *Panorama deșertăciunilor. Egiptul*, dacă e să ținem seama de consemnările ședințelor dela *Junimea*, citate în comentariul ediției Perpessicius. nu-i decât un fragment, deplin realizat, al acestui mare proiect. Ca să putem aprecia cu câtă grijă și siguranță s'a orientat Eminescu în splendida lui evocare, trebuie să citim impresiunile de călătorie ale unui alt mare poet, Blasco Ibanez, pline de admirabile descripții și bogate referințe istorice asupra străvechei civilizații. Și nu mică ne este surpriza, constatând că versurile nu numai coincid, dar uneori depășesc și anticipează cu peste o jumătate de secol observațiile romanțierului iberic.

Cu referire la imaginile marine, putem cita:

*Nilul mișc'a lui legendă și oglinda-i gaben-ciară
Către marea liniștită ce înneacă al lui dor.*

Memfis

*Ca un gând al mării sfinte, reflectat de cerul cald
Ș'aruncat în depărtare*

*Se 'nsercază... Nilul doarme și ies stelele din strungă
Luna 'n mare își aruncă chipul și prin nori le-alungă
Marea 'n fund clopote are care sună 'n orice noapte*

(1872, II, 5—6; IV, 3—4; V, 1—2; XV, 1)

ților graiului românesc, iar pe de alta, dovada vie a sfântului legământ, care-a nemurit viziunile-i unice prin sufletul popoului său.

Ca imagini marine, reținem acele din evocarea bătrânului preot păgân :

*Din ce în ce cântarea'n valuri ea tot crește,
Se pare că furtuna ridică al ei glas,
Că vântul trece'n spaimă pe-al mărilor talaz
(Strigoii, 1878, XXVII, 1—3).*

și, dincolo de starea de sulet a eroului, Arald, căruia

*Ii plac adânce cânturi, ca glasuri de furtună:
(Idem, XLIV, 2)*

remarcăm, mai ales din ultima prezentare, halucinantă, a reginei dunărene, Maria, iubita lui, întoarsă din moarte prin vraja preotului păgân, versul de liliacă proștețime :

*Și'n ochii ei s'adună lumina sfintei mări
(Idem, XLVII, 2)*

echivalând, singur, cât un poem de dragoste și frumusețe, ca un suprem acord, desprins din adâncul în care se adunau melodioasele clarități ale sufletului înamorat.

Din colecția, îmbogățită în cursul lecturii, a unor asemenea versuri unice, mai cităm :

*Precum mișcă vântu'n cântec fața mării de senin
(La moartea Principelui Știrbey, 1869, I, 4)*

*O moartea-i un chaos, o mare de stele
(Mortua, est, 1866, IX, 1).*

*Sgomotul creștea ca marea turburată și înaltă
(Scrisoarea III, 1881, 45).*

ca și neliniștea gamei lirice, din bucată cu acelaș titlu, datând din 1884, care începe, luminoasă:

*

Din valurile vremii iubita mea, răsai

și se termină, sfâșietor :

Din valurile vremii nu pot să te cuprind —

ce-mi par dintre cele mai sugestive și largi incantații, improvizate pe o temă marină. Atâta delicatețe în veracitatea observației, atâtea desăvârșite nuanțe în redarea ei, singularizează aceste imagini din contextul lor și ele dăinuiesc în amintire, așa cum, după ani și ani, îți revin, din concertele lui Schubert, acele mereu neuitate acorduri ale leitmotivelor sale, care, pline de puritate și expresie, ne mișcă până la lacrimi.

Ca exemplu, numai incidental, de efect ritmic, obținut printr'o admirabilă îmbrățișare fonetică, reținem :

*Din Hotin și pân'la Mare
Vin Muscalii de-a călare,
Dela Mare la Hotin
Mereu calea ne-o ațîn
(Doină, 1883, 5—8)*

În clipele tragice ale vieții, asemuindu-se ostenitei pasări, care, rămasă în urmă, moare, singură, pe când perechea ei înaintază în stolul ce se pierde la orizont, poetul se vede în fața întristatului peisaj :

*De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte,
Oceanul cel de ghiață mi-apare înainte :
Pe bolta alburie o stea nu se arată,
Departa doară luna cea galbenă — o pată ;
Iar peste mii de sloiuri de valuri repezite
O pasăre plutește...*

(De câte ori iubito, 1879, 1—6)

când, într'o atmosferă de însingurată tăcere și desorientare, comparabilă nețărmuritei întinderi a mărilor polare, el nu-și mai poate ascunde sentimentul amar al tragicului sârșit.

Socotesc interesantă apropierea pe care-am încerca-o, între acest fragment și alte două, din *Scrisoarea V și Odă* :

Ce deosebire, între prima imagine, pur descriptivă, și următoarele stilizări, profund intelectualizate, svonind încă melodia contemplației către care, dincolo de timp și spațiu, năzuise visul creatorului de artă. Când el zice, de pildă, că vestita cetate e ca un gând al mării, reflectat de ceruri și proiectat în realitate, își susține, subteran, frumoasa imagine, presupunând importanța pe care o acordă Mediteranei, prin intermediul Nilului, ca leagăn al civilizației egiptene. Un poet modern zice, într'un anume fel, că cerul se oglindește în mare. Eminescu, însă, vede lucrurile altfel: Fluviul doarme, ies stelele din strungă, pe când luna se aruncă, fugărindu-le, în mare, printre nouri. Din această aparentă somnolență creatoare a Nilului, care e a poetului însuși, par a se făuri astrele și amestecul de cer și apă al dinamicelor efecte lunare, când „regina nopții“, își mână norii pe-un fund de mare înstelată. De astă dată, se întâmplă că, plenitudinea și logica emoției eminesciene, poate fi verificată printr'o identică exprimare, a unui alt poet de geniu, deși de o cu totul altă natură, Arthur Rimbaud :

*Elle est retrouvée
- Quoi ? l'Eternité.
C'est la mer mêlée
Au soleil*

(Eternité, 1).

Fără să mai vorbim de clopotele mării, de cari pomenesc, în emoționante pagini, încântătoarele *Amintiri din tinerețe* ale lui *Ernest Renan*.

În fragmentul de povestire : *Avatarii faraonului Tlâ*, scrisă la aceeași epocă, întâlnim minunatele rânduri :

...sfânta și limpedea mare își întinde pânzăriile transparente de azur sub luna, care'n înălțimea depărtată a cerului trece ca un mare măr de aur...

Cuvintele sunt aici ca nestematele care și retrimt, unele altora, împurpuratele jocuri de umede lumini.

Alteori, Eminescu ne pune în fața unor bizare corespondențe acuatiche:

*Parisul arde'n valuri, furtuna'n el se scaldă,
Turnuri cu facle negre trăsesc arzând în vânt —
Prin limbile de flacări, ce'n valuri se frământ'
Răcnete, vuiet de-arme pătrund marea cea caldă,
Evul e un cadavru Paris al lui mormânt.*

(*Impărat și Proletar*, 1874, XXIV).

Sau revine cu o puternică privire asupra noianului lichid :

*Scânteie marea lină și placele ei sure
Se mișc'una pe altu ca pături de cristal
Prin lume prăvălitate; din tainica pădure
Apare luna mare câmpiilor azure,
Implându-le cu ochiul ei mândru, triumfal.*

*Pe undele încete își mișcă legănat
Corăbii învechite scheletele de lemn;
Trecând încet ca umbre țin pânzele umflate
In fața lunii care prin ele atunci străbate
Și'n roată de foc galben stă fața-i ca un semn.*

*Pe maluri sdrumicate de aiurarea mării
Cesaru'ncă veghiază la trunchiul cel plecat
Al salciei pletoase și 'ntinse-a apei arii
In cercuri fulgerânde se pleacă lin suflării
A zefirului nopți și sună cadențat.*

(*Idem*. XXXIII—XXXV).

E un peisaj în care primează descriptivul. Putem privi realizarea acestui pastel marin, izolat, ca fragment aparte din text și cu atât mai clară și impresionantă ne apare, atunci, în câteva trăsături de maestru, icoana eternei mări, cu fața veșnic brăzdată de valuri, de parcă ar fi vizibil sufletul cosmic în zâmbetul de frumusețe sau în crâncena furie a valurilor ei.

Incadrând, cu o rară virtuozitate, concepția vieții, astfel cum ea se resfrânge în simbolismul folkloric, marele poem de inspirație populară ale poetului, *Strigoii*, *Cătin*, *Luceafărul*, sunt, pe de o parte, mărturia cea mai de preț a frumuse-

Știe oare ea că pcate ca să-ți dea o lume'ntregă,
 C'aruncându-se în valuri și cercând să te'nțeleagă
 Ar împlea-a ta adâncime cu luceferi luminoși ?

(1886, 81—83)

*Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
 Ori ca Hercul înveninat de haina-i;
 Focul meu a-l stinge nu pot cu toate
 Apele mării.*

(1886, III)

pe de o parte, pentru a contrasta jocul acestor diferite iconiri în luminata suferință a poetului și, pe de alta, spre a putea stabili o legătură temeinică între frecuența și valoarea ca atare a imaginilor în poetica eminesciană.

În *Rugăciunea unui Dac*, considerând spiritualitatea divină, din care toate au obârșit, întâlnim versul, pentru noi de categorică importanță :

*Pe când nu era moarte, nimic nemuritor,
 Nici sămburul luminii de vieață dătător,
 El singur zeu stătut-a nainte de-a fi zii
 Și din noian de ape puteri au dat scânteii*

(1879, I, 1—2; II, 1—2)

Originea lumii și a vieții a fost și va rămâne atracția constantă a marilor cugetători și poeți. Eminescu, preocupat de acest mister al tuturor timpurilor, a reluat problema creațiunii într'una din cele mai însemnate poezii, *Scrisoarea I* ;

*La'nceput, pe când ființă nu era, nici neființă,
 Pe când totul era lipsă de vieață și voință,
 Când nu s'ascundea nimica, deși tot era ascuns...
 Când pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns,
 Fu prăpastie ? Genune ? Fu noian întins de apă ?
 N'a fost lume pricepută și nici minte s'o priceapă,
 Căci era un întuneric ca o mare făr'o rază*

(41—47)

Din sublinierile pe cari le-am făcut, se poate lesne vedea că, influențat de cosmogonia vedică, el admite concepția originii acuatică a universului. Episodul baterii mării de lapte, este simbolică poveste a esenței divine zămislită din acelaș noian al apelor. Vieața însăși nu-i decât rezultatul mișcării divine exercitată asupra elementului lichid. Dincolo de teorie, versurile lui Eminescu, referitoare la nașterea universului, au o înaltă semnificație estetică, prin împedea fantezie din care se desfășoară, ca și prin superlativele calități ritmice, cari fac să reziste, peste durată, încă vie, geniala trăire a unei milenare concepțiuni. În cursiunea noastră limitată nu ne permite să relevăm toate negrăitele frumuseți ale vecinicilor sale stihuri, dar și-a atins în bună măsură scopul, dacă ar determina recitirea acestor incomparabile poeme.

Unul din cele mai împlinite versuri din literatura română, este și cel, celebru, tot din Scrisoarea I;

Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!

(12).

În care se evoacă o întreagă stare sufletească, dela spaima originară la fremătul egal al nesfârșitei frumuseți.

Pentru valoarea și asociațiile pe cari le suscită notatorului, se cuvine să reproducem în întregime admirabilul peisaj lunar al mării :

*Lună tu, stăpân'a mării, pe a lumii boltă luneci
Și gândirilor dând vieată suferințele întuneci;
Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară,
Și câți codrii-ascund în umbră strălucire de izvoară!
Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,
Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!
Câte țarmuri înflorite, ce palate și cetăți,
Străbătute de-al tău farmec ție singură'ți arăți!*

(7—14)

Printr'o minunată inflexiune a versului — *stăpân'a mării* — poetul ne amintește de Marea lui Rodenbach, din *Carta lui Iisus*. Pentru a egala numai descriptiv, în proză, aceste opt versuri, gândiți-vă la ce greutateți am fi expuși, când

ele există, pentru totdeauna câștigate limbei și sufletului, la pragul cel mai de sus al poeziei române.

Suprema limpezime a cuvântului, o paradisiacă înflorire a imaginii, unite feericeii fantezii și unui rar simț al formei poetice, constituie numai câteva din calitățile celei mai armonioase poeme eminesciene, *Luceafărul*, care, departe de a fi un basm admirabil versificat sau cântecul de iubire al poeziei însăși, înseamnă simbolică despărțire a poetului de condiția telurică a vieții noastre sentimentale, sărbătorită cu atâta strălucire, în *Călin*. Dacă era, *Călin*, un cântec de dragoste, *Luceafărul* este un imn al renunțării.

Cu toate că subiectul conferinței noastre nu presupune decât o sumară spicuire de imagini marine, vom încerca, printre aceste *membra disjecta*, să prindem măcar umbra incomparabilei capodopere.

Așa dar, prea frumoasa copilă de împărat, îndrăgind *Luceafărul* :

*Privea în zare cum pe mări
Răsare și străluce,
Pe mișcătoarele cărări,
Corăbii negre duce.*

(IV)

Urmând invocațiunii și dragostei :

*El asculta tremurător
Se 'aprindea mai tare
Și s'arunca fulgerător
Se cufunda în mare ;*

*Și apa unde-au fost căzut
In cercuri se rotește,
Și din adânc necunoscut
Un mândru tânăr crește.*

*Ușor el trece ca pe prag
Pe marginea ferestii
Și ține'n mână un toiag
Incununat cu trestii.*

*Părea un tânăr Voievod
 Cu păr de aur moale,
 Un vânător giulgiu se'ncheie nod
 Pe umerele goale.*

*Iar umbra feței străvezii
 E albă ca de ceară —
 Un mort frumos cu ochii vii
 Ce scânteie'n afară.*

*— Din sfera mea venii cu greu
 Ca să-ți urmez chemarea,
 Iar cerul este tatăl meu
 Și mumă-mea e marea.*

*Ca în camera ta să vin,
 Să te privesc de-aproape,
 Am coborât cu-al meu senin
 Și m'am născut din ape.*

(1883, XIV—XX).

Nu știu dacă s'a remarcat că, în această primă a lui întruchipare, ca expresiune a unui pur elan, Luceafărul, asemeni anticei zeități a frumuseții, se naște din unda mării. De altfel, întreaga-i înfățișare, simbol al curăției lui sufletști, trădează apollinica perfecțiune divină. Ca fiu al soarelui și al nopții, în cea de a doua întruchipare, când desamăgirea îl încolțește, Luceafărul capătă un aspect mai mult marmorean; nu mai e decât umbra întâiei lui superbe învieri de dragoste. E de reținut că superlativul frumuseții, menținând mitul, se ivește și de astă dată din spuma valurilor. Intuiția poetică, nefiind decât forma superioară a adevărului, făcut-a cerul și marea părtașe la nașterea unei asemenea desăvârșite întruchipări.

Eminescu, neintrecutul cântăreț, pentru care luna era, rând pe rând: *vatră de jăratice, al nopților monarc, stăpân'a mării, Doamna mării și a nopții*, intrând chiar, prin 1880, în titlul unui proiectat volum: *Lumină de Lună*, a realizat, pe serafica ei coardă, adevărate virtuozități, versurile fiind doar aprinderea sufletului în jurul iradiantei perfecțiuni. Ca o variație pe o aceeași temă, avem strofa:

*Ea trebui de el în somn
Aminte să-și aducă
Și dor de-al valurilor Domn
De inim'o apucă*

(XXVII)

Cititorul lui Eminescu nu vede, aici, decât forma lunară a luceafărului, care :

*Dă orizon nemărginit
Singurătății mării.*

Și adaugă tânăra domniță :

*Și tainic genele le plec,
Căci mi le umple plânsul,
Când ale apei valuri trec
Călătorind spre dânsul.*

*Un cer de stele de desubt,
Deasupra-i cer de stele —
Părea un fulger'nterupt
Rătăcitor prin ele.*

(LIX, 1-2 ; LX ; LXVII)

epiloghează poetul, contemplând imensitatea cerului cufundat în mare. Asistăm, mai întâi, la umanizarea elementului astral și, abia în al doilea rând, la transmutarea lui, ceea ce reclamă un îndoit și uriaș efort de contemplație.

În disertația filosofică, ținută Luceafărului spre a-l convinge de soarta precară ce îl așteaptă ca pământean, zis-a Domnul, referindu-se la oameni :

*Ci numai doar durează'n vânt
Deșerte idealuri —
Când valuri află un mormânt
Răsar în urmă valuri.*

(LXXVIII)

În paranteză, menționăm că Eminescu reia de mai multe ori ideea destinului uman, grefată pe analogia succesiunii valurilor. Referindu-se la inegalitatea destinului individual în lume, poetul recurge a imaginea marină :

*Ce-o să-i pese soartei ce vor ei și ce gândesc ?
Ca și vântu'n valuri trece peste traiul omenesc.*

(Scrisoarea I, 95-96)

pe care o vom regăsi, amplificată, în tematica postumei
Dintre sute de catarge.

Apoi :

*Căci a voastre vieți cu toate sunt ca undele ce curg,
Veșnic este numai râul : râul este Demiurg.*

(*Scrisoarea IV, 103-104*)

Ce e val ca valul trece

(*Glossa, 1884, 6*)

*Se pare cum că alte valuri
Cobor mereu pe-același vad*

(*Cu mâne zilele-ți adaogi, 1884, III, 1-2*)

*Și de-i vremea bună, rea
Mie-mi curge Dunărea.
Numai omu-i schimbător,
Pe pământ rătăcitor,
Iar noi locului ne ținem,
Cum a fost ușa rămânem :
Marea și cu râurile,
Lumea cu pustiurile,
Luna și cu soarele,
Codrul cu izvoarele.*

(*Revedere, 1879, 7*)

Inchidem paranteza.

Și continuă Domnul :

*Vrei să dau glas acelei guri,
Ca dup'a ei cântare
Să se ia munții cu păduri
Și insulele'n mare ?*

*Iti dau catarg lângă catarg,
Oștiri spre a străbate
Pământu'n lung și marea'n larg,
Dar moartea nu se poate...*
(*LXXXII, LXXXIV*)

Apoi, pe când :

*Răsare luna liniștit
Și tremurând din apă
(LXXXVII, 3-4)*

desvăluindu-i legătura dintre Cătălin și Cătălina (numirea feminină înseamnă aducerea la un numitor comun și indică trivializarea erotică), Luceafărul, convins de inutilitatea marelui sale aspirațiuni :

*..tremură ca alte dăți
In codri și pe dealuri,
Călăuzind singurătăți
De mișcătoare valuri :*

*Dar nu mai cade ca'n trecut
In mări din tot înaltul —*

ci aruncă îndrăgostiților celebra apostrofă :

— „*Ceți pasă ție, chip de lut,
dac'oiu fi eu sau altul*

*Trăind în cercul vostru strâmt
Norocul vă petrece,
Ci eu în sfera mea mă simt
Nemuritor și rece”.*

(LCVII, 3-4 ; XCVIII)

prin care orgoliul geniului a știut să triumfe, asupra unor dureroase experimentări sentimentale, regăsindu-se, *nemuritor și rece*, în înseninarea olimpică a renunțării. Dar e și o umbră de regret în această înaltă crucificare.

S'ar putea ridica unele obiecțiuni cu privire la valoarea marină a sonetului *Veneția*, întemeiate pe considerente, mai mult sau mai puțin probabile, trase din analiza acestui poem, care ar vădi preocupări mult mai înalte decât descripția încântătoare plutiri adriatice :

*S'a-stins vieța falnicei Veneții
N'auzi cântări, nu vezi lumini de baluri ;
Pe scări de marmură, prin vechi portaluri,
Pătrunde luna, înălbind păreții.*

Okeanos se plânge pe canaluri...
 El numa'n veci e'n floarea tinereții,
 Miresei dulci i-ar da suflarea vieții,
 Izbește'n ziduri vechi, sunând din valuri.

Ca'n țintirim tăcere e'n cetate.
 Preot rămas din a vechimii zile,
 San Marc sinistru miezul nopții bate.

Cu glas adânc, cu graiul de Sibile,
 Rosteste lin în clipe cadențate :
 Nu'nvie morții — e'n zadăr, copile !

(1884)

În adevăr, deși cuatrenul al doilea fixează atmosfera de ansamblu, ca o slăvire a cetății antice, care, prin dogele ei, se logodea pe veci cu Adriatica, peisagiul, de incontestabilă natură marină, e numai fundalul de reprezentare a unor amare simțăminte și idei ce întovărășesc eterna cădere a lucrurilor și a vieții, constituind, după cum am văzut și până aici, motivul de predilecție al poeticei eminesciene. Încât, chiar adiacentă dacă ar fi între puținele marine citate, celebritatea acestui sonet justifică integrarea lui în tabloul marilor imagini pelagice.

De altfel, se pare că marea corespunde concepției pesimiste, care străbate opera de maturitate a poetului. Din această epocă datează cunoscutele sale poezii : *Mai am un singur dor*, *Nu vou mormânt bogat*, *De-oi adormi și iar când voiu fi pământu*, tuspatru variantele aceleeași teme poetice fiind excepțional de reușite în redarea tristeții care, atunci, pustia vieța scriitorului. Mulți cred că forma unei poezii depinde numai de inspirația momentului și de talent, poetul fiind hărăzit să cânte cu ușurință, ca priveghetoarea. Cazul de față este un exemplu tipic pentru a pune în lumină un al treilea element, fără de care strălucirea celor două nu poate fi realizată : munca de atelier a meșteșugarului, pentru obținerea formei optime, căci, spre deosebire de ceace-i natural tuturor priveghetoarelor, numai unii oameni învață cu succes arta cântecului. Din comparația variantelor, putem aprecia efortul creator, către perfecțiune, al unei poezii ce numără patru ver-

siuni, distincte, de vreme ce în fiecare, prin simpla intervertire a ordinii versurilor sau printr'o schimbare de cuvânt ce ni s'ar părea neînsemnată, euritmia întregului poem se transformă și, chiar dincolo de variația muzicală, pare că se oprește la o formă mereu reinnoită, care e și nu e comună tuturor, așa precum, în muzică, *fuga* tematică contribuie la împlinirea centrală. Totuși, cea mai frumoasă e *Mai am un singur dor* :

Mai am un singur dor :
In liniștea serii
Să mă lăsați să mor
La marginea mării ;
Să-mi fie somnul lin
Și codrul aproape,
Pe'ntinsele ape
Să am un cer senin.
Nu-mi trebuie flamuri,
Nu voiu sicriu bogat,
Ci-mi împletii un pat
Din tinere ramuri.

Și nime'n urma mea
Nu-mi plângă la creștet,
Doar toamna glas să dea
Frunzișului veșted.
Pe când cu sgomot cad
Izvoarele'ntr'una,
Alunece luna
Prin vârfuri lungi de brad
Pătrunză talangă
Al serii rece vânt,
De-asupră-mi teiul sfânt
Să-și scuture creanga.
Cum n'oiu mai fi pribeag
De-atunci înainte,
M'or troeni cu drag
Aduceri aminte.
Luceferi, ce răsar
Din umbră de cetini,
Fiindu-mi prieteni,

O să-mi zâmbească iar.
 Va geme de patemi
 Al mării aspru cânt...
 Ci eu voi fi pământ
 In singurătate-mi

(1884)

Este întoarcerea poetului, că'ntr'un refugiu suveran, la simplitatea poporană, de care se apropie cu o îndrăgostită virtuozitate.

Cu intuiția sigură a marilor chemați, presimțindu-și sfârșitul și privind perspectiva îndurerată a vieții lui, poetul e dornic de liniștea blând ocrotitoare a morții, când tot ce a găsit el mai armonios în viață îi va fi dăruit : cerul senin pe'n tinsele ape și șopotul isvoarelor, foșnetul frunzelor veste-de, luna peste vârfuri lungi de brad și sunetul de talangă prin vântul rece al serii, teiul sfânt, lucefărul și, cine știe, propriile-i aduceri aminte. Toate aceste mari motive se grupează, în Mai am un singur dor, într'o viziune marină, reliefată de versurile :

La marginea mării

Pe'n tinsele ape

Al mării aspru cânt

E interesant de observat că, accentul acestor motive preferate, cade pe versul :

Fiindu-mi prieteni,

pentru a releva și mai mult covârșitoarea importanță pe care o are pentru poet, arta, echivalentul etern al frumuseții.

Dincolo de norma estetică, poetul consideră, în finalul poeziei, inutilitatea trecătoarei vieți :

Ci eu voi fi pământ
 In singurătate-mi.

Sau, cum a spus, superb, altundeva :

Și când se va întoarce pământul în pământ
 Au cine o să știe de unde-s, cine sânt ?

(*Despărțire*, 1879, 23-24)

Ultima variantă, *Iar când voi fi pământ*, precizează dureroasa resemnare în fața destinului pe care geniul său îl întrezărea :

*Iar când voi fi pământ,
In liniștea sării,
Săpați-mi un mormânt
In marginea mării.*
(1884,I)

In versurile-i scurte curg valurile negrei melancolii. Poetul e purtat de propria lui durere — *pe-adâncile ape*.

*Vor arde'n preajma mea
Luminile'n dealuri,
Izbind s'or frământa
Eternele valuri.*

(Idem, VIII)

Vieața, pe care poetul o cântă și, în fond, o îndrăgește, rămâne în urmă și-i va priveghea mormântul, iar tristețea de căpătâi e tocmai această chinuitoare trecere a lui pe lângă eternitatea vieții :

*Mormânt făr'de noroc
Și fără de prieteni*
(Idem, X 3-4)

Pline de un sentiment amar, sau, cum ar fi zis el însuși, de un *farmec dureros*, poeziile acestea au dus la o realizare platonice a dorinței celui mai mare poet al nostru, căci bronzul lui Eminescu privește, nu de mult, *nepăsător și rece, eternele valuri* ale Mării Negre, la Constanța.

După 1883, inseninarea cântecului predomină din ce în ce mai mult tristețea versului eminescian. G. Ibrăileanu, unul din cei mai emeriți comentatori, a insistat, în amănunt, asupra naturii muzicale a poeziilor scrise în această epocă. Mai toate bucățile din ciclul postumelor, dintre cari am reținut numai cele cuprinse în edițiile Maiorescu și Constantin Botez (*Stelele 'n cer, Rugăciune, Oricâte stele, Apari să dai lumină și Din-tre sute de catarge*), se impun printr'un fel de cadență inte-

rioară, ce valorifică în mod original mai ales nuanțele sonore ale limbajului poetic.

Astfel, *Stelele'n cer*, în primele 5 strofe, e una din cele mai caracteristice și subtile armonizări ale graiului românesc:

*Stele'n cer
De-asupra mărilor
Ard depărtărilor,
Până ce pier.*

*După un semn
Clătind catargele
Tremură largele
Vase de lemn.*

*Niște cetăți
Plutind pe marile
Și mișcătoarele
Pustietăți.*

*Stol de cocori
Apucă'n tinsele
Și necuprinsele
Drumuri de nori.*

*Sboară ce pot
Și-a lor întrecere,
Vecinică trecere —
Asta e tot..*

Ai crede că e numai schema unei poezii. Lectura atentă desvăluie, însă, adevărate comori stilistice, în melodica susținere pe o variație ritmică de 4 și 6 silabe.

Pentru prima dată, îmi pare că citesc o poezie în care cuvintele, schimbându-și, într'un mod miraculos, sensul lor obișnuit, s'au volatilizat în cântec. Rimele feminine, mai ales răsfrâng, dincolo de conținut, nenumărate ecouri — de cântec, de vis? — pe cari sufletul fiecăruia, înminunat, poate glossa în voie irealele înfloriri și incantații ale versului. Un exemplu luminos îl constituie, în special, a doua strofă :

*După un semn
Clătind catargele
Tremură largele
Vase de lemn.*

Aci, substantivul și adjectivul, numeralul, verbul, prepoziția însăși, se prezintă altcum decât în viața de toate zilele, impasibil gramaticală. Cât de departe suntem de frumusețea emoțională și, totuși, ce înaltă frumusețe în acest lirism mintal al contemplației pure, care înviază din materialitatea cuvintelor, depășindu-le, acel halo de vibrantă și unduitoare lumină spirituală, a desăvârșirii.

Un paralelism, de mândrie pentru literatura română, poate fi stabilit între aceste versuri și *Le cantique de Saint-Jean de Malarmée*, ambele compuse după 1880. Doi mari poeți, atât de diferiți prin concepțiile și structura artei lor, se întâlnesc, de-asupra diferențierelor, unde geniile, prin supranaturalul vecinic înnoitelor cuvinte, interceptează crâmpiele din armonia sferelor divine.

Simple sunt vorbele, și mai simple mijloacele. De o parte, stelele, marea, câteva vase, un stol de cocori. De alta, poetul. Te miri cum, din jocul de migală al artei, înflorit-au atâtea frumuseți din magica schematizare a limbajului comun.

Sonetul *Oricâte stele*, ca și *Stelele'n cer*, pune problema capitală a morții, indiferentă în fața imensității universale sau a nimicniciei omenești. În enunțarea primului cuatren, distingem, ca un reflex al problemei, neînțelesul și neîncetatul dinamism marin:

*Oricâte stele ard în înălțime,
Oricâte unde-aruncă'n față-i marea,
Cu-a lor lumină și cu scânteierea
Ce-or fi 'nsemnând, ce vor, nu știe nime.*

(I)

Regăsindu-și, în credință, hieratica icoană a idealului pierdut, Eminescu compune una din incontestabilele sale capodopere, *Rugăciune*, publicată postum în ediția IV Maiorescu, la 1892 :

*Rugămu-ne'ndurărilor
Luceafărului mărilor,
Din valul ce ne băntuie
Înalță-ne, ne mântue,
Privirea adorată
Asupra-ne coboară,
O maică prea curată
Și pururea fecioară
Marie.*

Opt versuri ajung să ingenuncheie înzilita înfrângere a unei vieți, care se dovedise străină celor pământești, pentru ca poetul să-și regăsească, însfârșit, invocând cereasca ocrotire, acea superbă liniște creștină, când moartea e o dăruire, întru divinitate, a trecerii prin univers.

Desprindem, din *Apari să dai lumină*, involburata compa-

*Precum corăbii negre se leagănă de vânt
Cu pânzele-atârinate departe de pământ,
Cum între ceriu și mare trec păsările stol,
Trec gândurile mele a sufletului gol,
Intind ale lor aripi spre negre depărtări...
Tu nu mai ești în visu-mi luceafărul pe mări.*

(IX)

Construită pe o admirabilă succesiune de 11 strofe, a căror independență formală e străbătută de firul unei identice împrecații emoționale, *Apari să dai lumină* se menține la un nivel ridicat, printr'o savantă utilizare a reîrenului. A noua ei strofă, rezistă și unei analize izolate, ca un mic poem ce-ar zugrăvi atmosfera de nostalgică tristețe a largului, înveninat de amintirea ființei iubite, spre care converg, deopotrivă, durerile și visul celor plecați.

Din antologia mării, nu pot fi omise filosoficele stihuri:
Dintre sute de catarge

*Dintre sute de catarge
Care lasă malurile.
Câte oare le vor sparge
Vânturile, valurile?*

*Dintre păsări călătoare
Ce străbat pământurile,
Câte-o să le le'nece oare
Valurile, vânturile?*

*De-i gonu fie norocul,
Fie idealurile,
Te urmează în tot locul
Vânturile, valurile!*

*Ne'nțeles rămâne gândul
Ce-ți străbate cânturile:
Sboară vecinic, îngânându-l
Valurile, vânturile!*

Marele poet nu face decât să înlănțue asociația de idei, cu un admirabil leimotiv marin, care prelungește, ca un ecou, lirismul tristeții sale și constituie, în acelaș timp, grația poemului.

Corăbiile, păsările călătoare, oamenii și chiar gândurile poetului, sunt vecinice în voia soartei, simbolizată, aici, de vânturile și valurile mării. Dar, pe când existența însăși a vietăților și lucrurilor acestea, este supusă, pe rând, de-sagregării și morții, doar cânturile poetului îi supraviețuiesc, de-apururi îngânându-l, în vânturile și valurile marine. Dacă vieața poetului poate dispăre, asemeni celorlalte ființe și lucruri, ca un concept trecător al materialității ei, spiritul său se integrează în natura pe care atât de frumos, a tălmăcit-o în nepieritoare versuri. Deaceea, pe când toate trec, iar gândurile artistului stăruie neînțelese în lume, elementele naturii — vânturile, valurile — singure imanente, îngână încă trista melodie, pe care și el, altă dată, a interpretat-o în cântecele lui. Acolo numai, în sfera spirituală, rezidă cosubstanțialitatea eternității poetului.

Incheind acest mic studiu, vom zice, parafrazând un cunoscut adagiu, că, mereu mai strălucită, poezia română este un dar al lui Eminescu.

Oamenii aleși, așa cum i-au înțeles *Plutarh* și *Carlyle*, întocmai ca elementele binefăcătoare ale naturii pogoară,

prin activitatea și operele lor, harul Domnului pe pământ. Prezența acestor exemplare cosmice schimbă radical fața lucrurilor asupra cărora își revarsă specifica influență. Ii întâlnim în toate domeniile și în toate locurile. În știință ei au pătruns tainicele legi ale firii, în filosofie le-au dat un înțeles și au proslăvit, în artă, frumusețile lor.

Cu prețioase informații asupra lucrului de atelier, vădind la tot pasul uimitoarea lui cultură iluminată de prodigioase idei, comentarele ultimelor ediții critice eminesciene ne-au dus în prezența unor mari preocupări și proiecte, întemeiate pe o profundă înțelegere și pe o viziune cosmică a vieții. Sunt poemele *Panorama Deșertăciunilor și Gemenii*, pe care, netermindu-le și simțindu-și aproape fatala întoarcere, cu o genială prevedere Eminescu le-a risipit, fragmentar, în Nilul, Rugăciunea unui Dac, Scrisori etc. Dacă împrejurările i-ar fi îngăduit să închege într'un univers poetic această puzderie lactee a creației sale, fără îndoială că literatura română ar fi fost dăruită cu o operă de proporție universală, în genul lui Hamlet, Faust sau Tragedia Omului.

Dar el a nemurit virtualitățile sufletului românesc, înflorind frumusețile slovei și ale sufletului, într'o expresiune splendidă și unică a mâhnirilor și bucuriilor noastre din veacuri: și-a făurit, ascultând și meditănd creația populară, o limbă proprie concepțiilor sale literare; a șlefuit, ca nimeni altul, toate bătrânele voroave, încrustându-le, apoi, ca pe niște nestemate, în neasemuitele salbe ale stihurilor sale; ne-a ridicat versul și graiul până la universalitate.

BIBLIOTECA ATENEULUI ROMÂN

1. C. PRODAN, *Ateneul Român și menirea lui în cultura românească*. Conferință, 1935.
2. C. PRODAN, *Mișcarea artelor plastice de după războiu*. Prelegeri la Universitatea Ateneului.
3. GH. ADAMESCU, *Viața cuvintelor*. Prelegeri la Universitatea Ateneului, 1930.
4. AL. BORZA, *Câmpia Ardealului*. Conferință, 1936.
5. DR. IULIU HAȚIEGANU, *Importanța socială a boalelor de inimă*. Conferință, 1936.
6. I. SIMIONESCU, *Energii române în străinătate*. Conferință, 1936.
7. CONST. KIRIȚESCU, *Momente din istoricul și evoluția educației fizice*. Prelegeri la Universitatea Ateneului, 1936.
8. ȘTEFAN C. IOAN, R. D. ROSETTI, C. PRODAN, *Comemorarea vechilor ateneiști V. A. Urechia și Al. Odobescu*, 1936.
9. DR. C. BACALOGU, *Frederic Chopin și Eminescu*. Conferință, 1936.
10. C. PRODAN, *Constantin Esarcu*. Biografie urmată de mai multe din discursurile lui.
11. C. PRODAN, *G. Demetrescu-Mirea*. Conferință, 1937.
12. AL. BORZA, *Basarabia noastră*. Conferință, 1937.
13. I. SIMIONESCU, *Bogății irosite*. Conferință, 1937.
14. C. PRODAN, *Sculptura, pictura și gravura românească*. Prelegeri la Universitatea Ateneului, 1937.
15. C. PRODAN, *Ustensilele, mobilierul și obiectele de artă românești*. Prelegeri la Universitatea Ateneului, 1938.
16. ȘT. C. IOAN, *Cele două Uniri*. Conferință, 1937.
17. DR. C. POENARU-CĂPLESCU, *Construcțiunile, accidentele și sănătatea publică*. Conferință 1938.
18. ROMULUS SEIȘANU, *Istoria frontierelor*. Conferință, 1939.
19. VICE-AMIRAL I. BĂLĂNESCU, *Eroismul științific în expedițiunile polare*. Conferință, 1939.
20. GH. C. DRAGU, *Criza economică și criza morală*. Prelegeri ținute la Universitatea Ateneului Român, 1935.
21. CONST. KIRIȚESCU, *A 19-a bătălie decisivă din Istoria Lumii*. Conferință, 1939.
22. N. I. HERESCU, *Necesitatea clasicismului*. Conferință, 1939.
23. MIHAIL MORA, *Administrația la strămoșii noștri Romani*. Conferință, 1939.
24. I. PETROVICI, *Dincolo de zare*. (Problema supraviețuirii în cadrul criticeii filosofice). Conferință, 1939.
25. I. A. BASSARABESCU, *O scriitoare necunoscută din epoca Unirii Principatelor*. Conferință, 1940.
26. C. PRODAN, *Imbrăcămintea, podoaba și frumusețea fizică românească*.
27. CONST. KIRIȚESCU, *O mare personalitate morală: Carol I, Regele Intemeietor*. Conferință, 1941.
28. CONST. KIRIȚESCU, *Bătrânețe și intelectualitate*. Conferință, 1943.
29. I. GR. PERIETEANU, *Spicuri marine în poezia eminesciană*. Conferință, 1942.